

Z vody smutně
čumí ráček,
už mu zvoní
umíráček...

Karel Plíhal
v básni *Ekologická*
Jako cool v plotě (2006)

Salon

PŘÍLOHA PRAVA

novinky.cz/kultura/salon; facebook.com/salonpravo

15. února 2018

1060

Anketa Salonu: Jak udržet život na planetě Zemi?

Konzumní mejdan na Titaniku

Apel mezinárodních odborníků *Varování světových vědců lidstvu: druhá výzva konstatuje, že se za poslední čtvrtstoletí (s výjimkou stabilizace ozonové vrstvy) lidstvu nepodařilo dostatečně pokročit v řešení environmentálních výzev – a většina ekologických problémů se naopak zhoršuje.* Českým osobnostem, které se environmentálním tématům dlouhodobě věnují, jsme proto položili otázku: *Co podle vás musí lidstvo – nebo konkrétněji politické reprezentace států či společenství států – udělat k udržení života na Zemi, jak ho dnes známe?*

Petr Pokorný
biolog a paleoekolog,
Centrum pro teoretická
studia UK a AV ČR

Už první výzva vědců z roku 1992 byla poměrně odvážná v tom, že se nebála pojmenovat skutečný kořen problému: šílené tempo růstu lidské populace. Druhá výzva je v tomto směru ještě o něco otevřenější. Zaznívá ovšem do světa, který má další dvě miliardy párů uší a hladových krků navíc. S tím nejpodstatnějším, globálním růstem lidské populace, se tedy za uplynulé čtvrtstoletí nepodařilo udělat téměř nic. Pravda, v nejbohatších částech světa lidí už dále nepřibývá, ale nejchudší a nejlidnatější země celkový raketový růst víc než bohatě zajišťují.

Už teď bychom
potřebovali
minimálně
dvě planety

Petr Pokorný

Podstatě takzvaného demografického přechodu – tedy změně reprodukčního chování od nadprodukce potomstva k reprodukci trvale udržitelné nebo i mírně negativní – do detailu nikdo nerozumí. Přesto v něm nejspíš spočívá naše jediná naděje. Bez něho jsou veškeré snahy o řešení environmentálních výzev pouhým heroickým ucpáváním drobných prasklin v trupu lodi, do které se valí voda jednou obrovskou trhlinou. Je to určitě lepší než nedělat nic, ale bohužel je to stále málo.

Nerozumíme sice složité provázanosti okolností demografického přechodu, ale docela dobře víme, jaké znaky takový jev doprovázejí: zrovnoprávnění žen, růst vzdělanosti, industrializace, růst měst, humanistická orientace s jejím důrazem na individuální, ne skupinové štěstí. Především ale blahobytnost spojený s konzumním životním stylem. A ten je nepředstavitelně náročný na nejrůznější zdroje. Dokonce ani současná spotřeba energie, vody, nerostných surovin nebo zemědělských ploch není dlouhodobě udržitelná. Už teď bychom potřebovali minimálně dvě planety. Environmentalisté rádi mluví o konzumním mejdanu na palubě Titaniku. Je to poněkud drsná metafora, ale nepochybně pravdivá. Ze zkušenosti víme, že demo-

Rodina ledních medvědů ve městě Kaktovik na Aljašce

grafický přechod nastává na hladině ekonomické výkonnosti, která odpovídá spotřebním nárokům nejbohatší čtvrtiny lidstva. Pokud by takové úrovně spotřeby dosáhlo lidstvo jako celek, byl by to mejdan na druhou. Nestačily by ani čtyři planety! Na všelijaké ty přísliby „environmentálně přívětivých“ technologií, které zároveň umožní udržet globální ekonomiku v současných, nejlépe ještě ve vyšších obrátkách, spoléhat nedoporučuji.

Jak z té pasti ven? Úplně všichni lidé by se museli vzdát nadměrné reprodukce. Mít v průměru něco kolem dvou potomků a z počátku raději ještě o něco méně: „rozumný“, tedy trvale udržitelný počet lidí na této planetě totiž skoro jistě není oněch osm miliard, kterých bude co nevidět dosaženo. Je to za daného stavu věci realistické? Určitě nikoliv. Už proto, že neexistuje odpovídající globální řídicí síla. Možná už někde vznikají zárodky nějakého překvapivého řešení. Těžko je ale rozpoznat, natož účinně pochytil. A náš čas se krátí až příliš rychle.

Hana Librová
bioložka, socioložka
a environmentalistka

„Světoví vědci“ se dopustili nepřesnosti, když svou zprávu o krizové situaci na planetě označili jako *varování*. Slovo *warning*, *Warnung*, *avertissement* vyjadřuje upozornění na nebezpečí. Upozornění, které má a může vést k radikálnímu obratu a k nápravě. Jenže v případě environmentální krize jde o opatrný eufemismus.

Čtenáři Salonu jistě sami vědí, jak odpovědět na tuto anketní otázku: Pro „udržení života na

Zemi“ by „lidstvo“ (co to vlastně je?!) muselo zásadně snížit spotřebu, minimalizovat cestování. Musela by prudce klesnout porodnost. Doby, kdy jsme si mysleli, že takzvané udržitelnosti dosáhneme tříděním odpadu, minuly. Zároveň víme, že varování k takovým změnám nepovede; z důvodů politických, psychologických, ale i etických. Slogan *je za pět minut dvanáct*, běžný ve výzvách sedmdesátých let, byl zpozdilý už tehdy. Environmentální historikové diskutují, jak hluboko do historie bychom museli sáhnout, abychom našli způsob lidské existence, který by se dal označit za udržitelný.

Doby, kdy jsme si
mysleli, že takzvané
udržitelnosti
dosáhneme
tříděním odpadu,
minuly

Hana Librová

Méně samozřejmý je hlubší důvod, proč není slovo *varování* na místě. Bez ohledu na naše úmysly a snažení je „udržení života na Zemi, jak ho dnes známe“, obtížné, protože člověkem vyvolané procesy už v přírodě běží. Řídí se vlastními zákonitostmi a na dobré úmysly ani případné nápravné pokusy lidstva se neohlíží.

Odpovídám-li na otázku Salonu o chování lidstva skepticky, nacházím jakousi naději v té její části, která se konkrétněji zajímá o roz-

hodování „politické reprezentace států“. Ty mohou na územích, která jim jsou svěřena, skutečně „pro udržení života, jak ho dnes známe“, něco udělat.

Než řeknu co, napadá mne ještě jedna podotázka: Je „život, jak ho dnes známe“, opravdu žádoucím cílovým stavem? Ekologická pestrost zemědělské krajiny, která je u nás dominantním ekosystémem, je větší minulou. Četné druhy ptáků a hmyzu tu už s námi nejsou. Půda je v kritickém stavu. Ale budíž: vyjdeme tedy z toho, že ve střední Evropě je „život, jak ho dnes známe“, žádoucím stavem. Že je co zachraňovat a udržovat.

Naše zákonodárné sbory a vláda mají relativně mocné nástroje ke zmírňování ekologických škod. Je v jejich možnostech, aby s pomocí vědeckých informací a kulturních hodnot promyslely a prosazovaly, co je skutečný „veřejný zájem“. Typické uhaňování výstavbou dálnic, prosazující se na úkor přírody, je výrazem nízké informovanosti, jednoduchého myšlení a etického zakrslictví; plyne z nepochopení, čeho je k udržení života na svěřeném kusu Země třeba. Odráží nezralost přírody jako existenciální podmínky života a ochrany přírody jako projevu lidské kultury.

Bylo by zajímavé zkoumat, jak je to s vládami jiných států, jak jsou tam pojímána environmentální témata, zda je či není rezort životního prostředí chápán coby trpěný přívěsek klíčových ministerstev silových a ekonomických. Už úřední názvy bezděky vyjadřují názor vlády a parlamentní reprezentace na povahu environmentálních problémů, odráží se v nich i minulé a budoucí hodnotové zaměření společnosti. Francouzská

vláda, tedy vláda země s dlouhou tradicí snahy o sociální rovnost, ustavila Ministère de la Transition écologique et solidaire, britská vláda charakteristicky spojuje ochranu prostředí s otázkami venkova: Secretary of State for Environment, Food and Rural Affairs. Němci, hlásící se k tradici, příznačně zdůrazňují význam ochrany přírody a přiznávají úzkost z atomové energie: Bundesministerium für Umwelt, Naturschutz, Bau und Reaktorsicherheit.

České ministerstvo životního prostředí přívlastek nemá. Kdybych měla doporučit, s kým by se mělo spolčovat a jaký by si mělo zvolit název, s myšlenkou na veřejný zájem vyspělé společnosti bych navrhla ministerstvo ochrany přírody a kultury. Za daného stavu si jenom přeji, aby spojení ministra životního prostředí s rolí prvního vicepremiéra nebylo pouhým důsledkem povolební aritmetiky, aby bylo výrazem myšlenkové zralosti vládního kabinetu, nahlížejícího významu přírody pro společnost.

Vojtěch Kotecký
zoolog, think-tank Glopolis

Pamatuji si, že to vždycky byl neřešitelný problém. Když jsem se v osmdesátých letech začal rozhlížet po světě, Brazílie každý rok přicházela zhruba o 20 tisíc čtverečních kilometrů amazonského pralesa. Před čtvrtstoletím jsem začal pracovat v oboru a pořád se 20 tisíc čtverečních kilometrů ročně měnilo na plantáže, pastviny, přehradní nádrže a doly. Před necelými patnácti lety se mi dostalo té cti, abych mohl směřovat programovou práci jedné z českých ekologických organizací, Hnutí DUHA, a dál mizelo plus minus 20 tisíc čtverečních

kilometrů ročně. Věděl jsem, že menší armáda kolegů ze světa se snaží Brazílcům pomoci. Nicméně patrně nikdo si nevěděl rady, jak dosáhnout zvratu.

Umíme otáčet
kormidlem. Nové
technologie nabízejí
příležitosti,
jaké jsme ještě
nedávno neměli

Vojtěch Kotecký

Není to jen statistika z exotické země, měla by zajímat i nás. S největší světovou džunglí v nenávratnu mizí hlavní pokladnice života na planetě, domov nepředstavitelně rozmanitých zvířat a rostlin, důležitý zdroj vody, léčiv a genetického materiálu. A hlavně, zelená sauna na rovníku kvůli své enormní rozloze vyrábí mraky a usměrňuje globální klima. Brazílie však během tří dekad přišla o lesy, do nichž by se Česko vešlo desetkrát. Rok po roku, kilometr po kilometru.

Jenomže pak, někdy kolem poloviny minulého desetiletí, se cosi stalo. Během pár let se tempo, kterým starodávné lesy mizí, podařilo srazit zhruba na čtvrtinu. Což sice není na nulu – ale je to velký a nečekaný pokrok. Jak se to mohlo přihodit?

Amazonský zázrak má několik příčin. Předně, nový lesní zákoník začal velkou část zeleně chránit. Ubývání lesů je pro Brazílii národní tragédií.

Pokračování → (5)

Konzumní mejdan...

(3) → *Dokončení*

Účinná legislativa byla dílem energické vlády, která se rozhodla reformami posunout zemi kupředu: přišla také například s inovativním sociálním programem *Bolsa Família*, který vytáhl z bídy milióny domácností.

Brazílci dnes už rovněž mají více národních parků než jejich vynálezci Američané.

A v neposlední řadě, firmy nakupující brazilskou krmnou sóju si na svých dodavatelích vynutily moratorium na vytváření plantáží na úkor přírodního lesa. Evropské supermarkety byly více a více nervózní ze zákazníků, kteří chtěli vědět, jestli nemají v nákupním košíku také kus divoké krajiny.

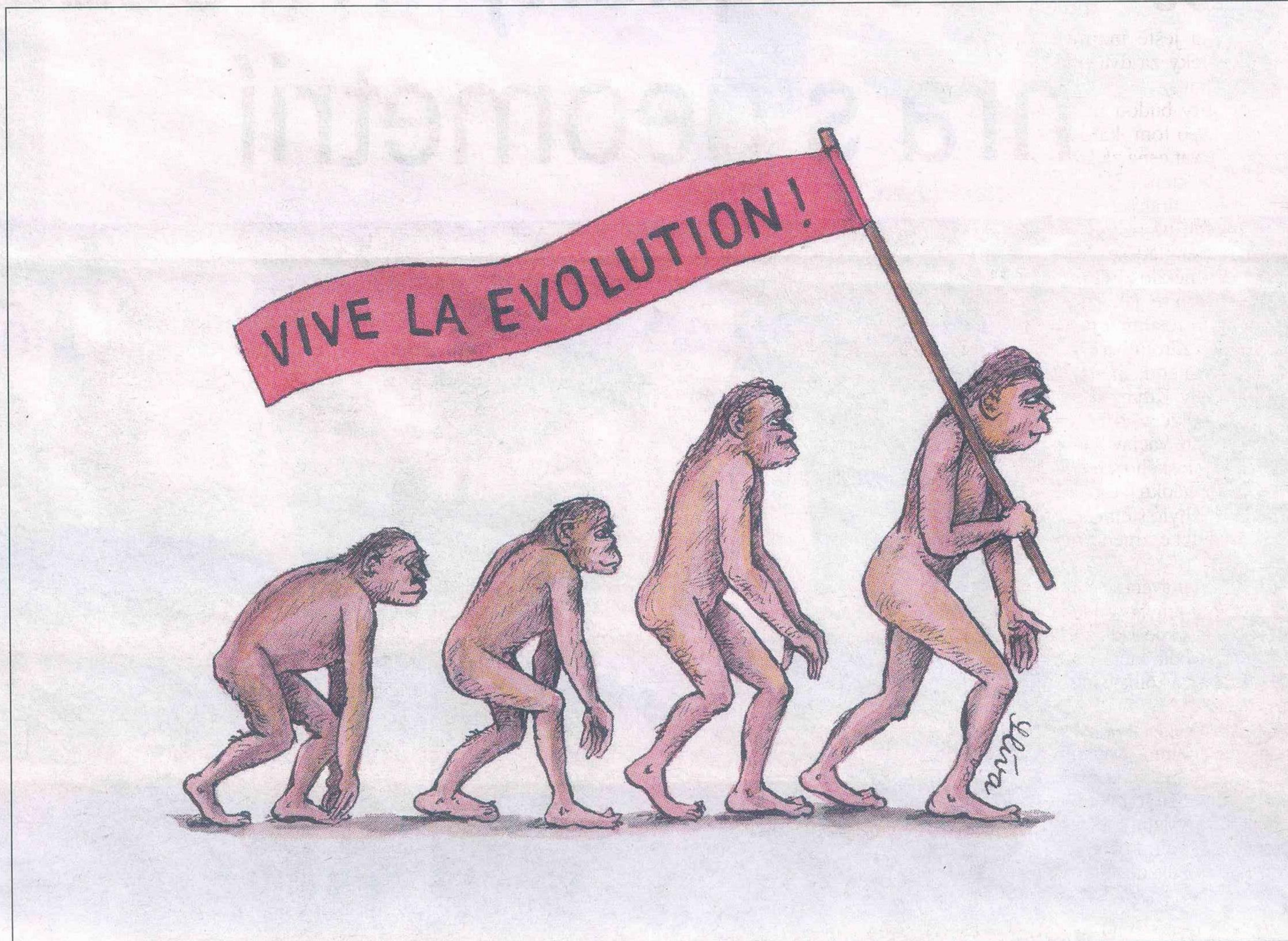
Příběh z druhého konce planety má důležitou pointu: když se chce, tak to jde. Ke své škodě rychle proměňujeme svět kolem sebe. Každoročně milióny lidí umírají na smog, ze světových polí odtékají miliardy tun ornice a do atmosféry přidáváme kvanta skleníkových plynů; mizí zbytky fascinující divoké přírody a populace ryb v mořích kvůli nadměrnému lovu kolabují. Přesto se některé hrozivé trendy daří pomalu, ale viditelně obracet. Doma i ve světě.

Prakticky jsme skoncovali nejen s poškozováním životně důležité ozonové vrstvy, ale také s kyselými dešti. Ještě počátkem devadesátých let síra v sudetských pohořích hubila lesy po desetitisících hektarech. Během minulého čtvrtstoletí se však tuzemské exhalace oxidu siřičitého propadly o 93 procent. Globální poptávka po uhlí už několik let soustavně padá, rychleji než kdykoli v minulosti. Čínská spotřeba ještě v roce 2010 vyskočila o třináct procent. Ale už čtyři roky nato se trend úplně otočil. Míra spalování pravěkých přesliček a kapradin začala klesat. Asijské státy stavějí více solárních, větrných a jaderných elektráren než celý zbytek světa dohromady. Do Evropy se vrací dávno vyhubená divoká zvířata. A postupně se učíme, jak lépe pečovat o půdu. Loni každý den jedna česká farma přešla na ekologické zemědělství. Včetně víkendů.

V poslední době se stalo módou mluvit o antropocénu – epoše, kdy lidstvo utváří svět. Přiznám se, že mi to začíná vadit. Nejenže geologové, kteří termín vytvořili, jej mysleli jinak. Především má v sobě tahle řeč nadměrnou dávku fatalismu. Umíme otáčet kormidlem. Nové technologie jako levné solární panely, sofistikovaná recyklace nebo baterie do elektromobilů nabízejí příležitosti, jaké jsme ještě nedávno neměli. Receptem je kombinace rozhodnosti s drobnou prací. Zákonodárců. Diplomátů. Inženýrů. A koneckonců každého z nás. Ať už si v obchodě koupíme biopotravinu, nebo uděláme kousek místa pro přírodu na své zahradě.

Martin Hutař
biozemědělec,
majitel firmy PROBIO

Pro mě jako zemědělce je velmi povzbuzující podpora ekologického hospodaření v zemích Evropské

Ilustrace Jiřího Slívy, vybraná autorem k anketě Konzumní mejdan na Titaniku

unie a i v některých dalších státech. Evropská politika si environmentální problémy většinou již uvědomuje. Nicméně byznys nadnárodních agrochemických koncernů je bohužel stále daleko silnější než oni. Potýkáme se tak s problematikou nadužívání herbicidů, pěstování energetických plodin na zemědělské půdě a stavby bioplynek, pro které pěstujeme monokultury, místo abychom je využívali například k likvidaci organických odpadů.

Je potřeba změnit životní styl i naše myšlení, nesmíme plýtvat, nesmíme válčit, nesmíme lidi vyhánět z půdy

Martin Hutař

Historie mnohokrát prokázala, že když nějaká společnost zanikla, většinou bylo jedním z hlavních důvodů narušení ekosystému, který si vybuďovala – to se stalo Egypťanům, Římanům i Inkům. V tomhle jsme nepoučitelní.

Naštěstí občanské aktivity „odspodu“ se probouzejí samy, bez spoléhání na pomoc „seshora“. Jsem moc rád, když vidím, jak jsou především mladí lidé vzdělaní a iniciativní.

Pro mě je ekologické zemědělství komplexním řešením, jak po-

moci celé planetě ve všech souvislostech. Samozřejmě nejde všechno najednou, přechod k ekologickému zemědělství je dlouhodobý: k odmoření půdy většinou nestačí dva nebo tři roky, někdy trvá pět i deset let, než se půda začne chovat přirozeně, než začne fungovat přirozený koloběh v agroekosystému.

Není daleko doba, kdy nám dojdou fosilní zdroje energie, průmyslových hnojiv, pesticidů – a stejně nám nezbude nic jiného než využívat biologické odpady a obnovitelné zdroje. V ekologickém zemědělství si už teď denně ověřujeme, jak perfektně to funguje, a máme z toho přirozeně radost. Je důležité začít zkoušet, vymýšlet a pustit se do toho každý za sebe. Každý krok a každá, i sebemenší změna pozitivním směrem se počítá.

Na ekologických farmách místo používání průmyslových chemických hnojiv pěstujeme meziplodiny, hnojíme chlévským hnojem a zužitkováváme kompost. Místo herbicidů využíváme starých osvědčených osetních postupů, zařazujeme více mechanizace – vláčíme, plečkujeme a pěstujeme odplevelující plodiny. Na polích někde jezdí i moderní zemědělské roboty. Je to založeno na tvrdé práci, přemýšlení, respektu a pokoře k přírodě – ale jde to. Za mě je to cesta.

Oponenti namítnou, že tento systém neuživí přibývající miliardy lidí na planetě. Ano, k užití planety tímto způsobem je potřeba změnit životní styl i naše myšlení, nesmíme plýtvat, nesmíme válčit, nesmíme lidi vyhánět z půdy, ale naopak jim umožnit k půdě přístup.

Nesmíme se k přírodě chovat barsky, ale naopak ji chránit.

Asi není třeba připomínat všechny hříchy, kterých jsme se na přírodě, krajině, půdě, vodě, fauně a flóře jako lidé dopustili. Příroda nám různými katastrofami dává najevo svou sílu i dokonalost a dokazuje nám naši bezmocnost. Je čas začít hledat způsoby, jak z toho ven. A protože se věnuji ekologickému zemědělství téměř třicet let, vidím, jaké možnosti tento způsob hospodaření přináší, jak je důležité s přírodou spolupracovat a důvěřovat jí.

Samostatným tématem je náš vztah k vodě. Bohužel většina opatření za posledních sedmdesát let nerespektovala šetření a udržení vody v krajině, takže nás náprava teprve čeká – výsadba mezi a travních pásů, výstavba vrstevnicových polních cest, tvorba mokřadů a malých vodních ploch, nebeských rybníků, což je geniální způsob zachytávání srážkové vody na kopci a její pozvolné uvolňování do krajiny.

Současně si uvědomuji, jak důležitá je osvěta a vzdělávání lidí. Na naší farmě pořádáme pro zájemce pravidelné exkurze, aby návštěvníci pochopili, jaký smysl má ekologické zemědělství a proč se nakonec vyplatí platit za biopotravinu vyšší ceny. Vidím, jak lidé rychle zapomínají farmářské dovednosti a přestávají vidět koloběh přírody v souvislostech. To bych chtěl napravit a předávat zkušenosti i poznatky dalším generacím.

My lidé coby živočišný druh jsme zemědělci, máme péči o půdu a krajinu v sobě, jen jsme na to trochu pozapomněli. Věřím, že se

včas rozpomeneme a že se i díky tomu podaří katastrofické vize zvrátit.

Matěj Stropnický
novinář a politik,
Strana zelených

Odpověď má nutně několik rovin. Ta první je existenciální a řešení, které přináší, tkví v sebeomezení. Život, který žijeme na západní polokouli dnes, pohodlnější než kdykoli předtím, udržet nejde. Podstatou jeho neudržitelnosti je sama logika nekonečného růstu, který přichází právě a jen tehdy, když se v ekonomice těží, vyrábí, rozvází, prodává a spotřebovává stále víc. Prostor a zdroje naší planety ale neomezené nejsou. I pokud všechno ostatní změním, aniž změním své chování, nezměníme nic. V existenciální rovině je průměrnou reakcí Masarykova „revoluce hlav a srdcí“, přeloženo do doby klimatické krize: mňh jíst, mňh léhat, mňh jezdit autem, mňh nakupovat, mňh vyrábět, mňh mňh dět, neplýtvat energiemi, neprodukovat odpad. V zásadě. Do určité míry je tedy změna na každém z nás.

Druhá rovina je systémová a jejím cílem má být zahrnutí vedlejších dopadů ekonomické aktivity do ekonomiky. Neudržitelnost je vlastní podstatou současného ekonomického systému – a je tedy potřeba tento systém změnit. Neopravit zmíněním dopadů, ale změnit ho.

Pokud je globalizace ekonomiky výhodná, znamená to, že globální politika neexistuje nebo nefunguje. I selský rozum totiž chápe, že jablka má být výhodnější vypěstovat na Litoměřicku než dovézt z Itálie.

Není-li to výhodnější, selhává politika. Globalizace politiky, ačkoliv má rizika v podobě ovlivňování globálními ekonomickými silami, jak se často děje i v EU, je jediným řešením.

Optimalizovaný globální byznys je dnes výhodnější než místní produkce proto, že škody způsobované životnímu prostředí, například masovým rybolovem, kamiónovou přepravou zboží nebo těžbou ropy v dalších a dalších ložiscích, nejsou zahrnuty v nákladech firem, které je vytvářejí. Loni na podzim pustil poprvé německý soud žalobu jedné jihoamerické vesnice na energetický koncern RWE produkující emise CO₂ za změnu klimatických podmínek na daleké druhé polokouli. Je možné, že RWE bude první, kdo bude muset nezapočítané dopady své činnosti uhradit. To bude začátek procesu, v němž globální ekonomickou moc vyváží globální moc politická, nikoli směšně bezmocné národní státy.

Hluboce pozadu za radikální osobní a radikální globální odpovědí na klimatickou krizi je nevyraznější existující projev vůle ke globální klimatické akci – tzv. *Pařížská dohoda*, stará dva roky. Loni ji po dlouhých odkladech a ratifikaci ve více než 170 státech přijalo i Česko. V zásadě říká: uděláme vše pro to, aby průměrná globální teplota nepřesáhla teplotu před průmyslovou revolucí o více než 1,5 °C.

Neudržitelnost je vlastní podstatou současného ekonomického systému – a je tedy potřeba tento systém změnit

Matěj Stropnický

Hodně se toho v plnění dohody má stát do roku 2020. Bohaté státy mají za úkol vytvořit fond, z něhož budou každý rok přispívat sto miliardami dolarů rozvojovým zemím na to, aby se rozvíjely udržitelně. A všichni mají předložit své emisní závazky v rámci strategií do roku 2050. Nejdůležitější na přechodu z uhlíkové ekonomiky závislé na vyčerpatelných zdrojích, jejichž přeměna na energii je sama energeticky náročná, na ekonomiku založenou na obnovitelnosti zdrojů s nízkým objemem klimatických externalit je, aby se odehrál demokraticky a aby položil základ co nejspravedlivějšímu rozdělení bohatství ve společnosti, nejen v rámci jednoho státu, ale opět i celosvětově.

Shrnutí jde tedy o to, aby jeden každý člověk na planetě začal žít udržitelně, abychom zároveň všichni prostřednictvím globální politiky usměřili globální ekonomickou moc a aby tento přechod proběhl se souhlasem lidí a v jejich prospěch. Mnozí ekologové si myslí, že to již nelze. Ale doporučuji se o to pokusit. U nás bude dobré začít tím, že přestaneme zabíjet posly špatných zpráv, tedy dělat ze zeleného hnutí veřejného nepřítel.

Anketu připravil Štěpán Kučera.